

De opstandige mens

Ik kom in opstand, dus wij zijn

(Albert Camus)

‘Opstandig’... het lijkt een merkwaardige keuze voor een jaarthema bij doopsgezinden. Staat opstandig zijn niet haaks op de *Gelassenheit* en de weerloosheid, beide dierbare kenmerken van dopers door de eeuwen heen?

Op zijn minst roept ‘opstandig’ verschillende reacties op: ben je van nature enigszins behoudend, of vooral op je rust gesteld, dan zul je bij dit woord associaties met onzekerheid en onrust, eventueel met agressie kunnen krijgen. Ben je echter niet bang voor een confrontatie die gericht is op een mogelijke lotsverbetering van betrokken mensen, dan kan dit woord zelfs een gevoel van opluchting en voldoening oproepen. Ook zitten er verschillende aspecten aan het opstandig zijn, waardoor het niet zonder meer is af te wijzen: zo is het één van de kenmerken van de puberteit, of kan het de latere reactie zijn van kinderen die van hun ouders absoluut, maar tegen hun wil naar het gymnasium, op voetbal of op celloles moesten, of in de situatie dat een vrouw haar onverantwoordelijke, agressieve alcoholische echtgenoot aan de kant zet – hier speelt het een rol in de privésfeer. Hiernaast staan een bedrijfsbezetting door werknemers die geen vastgesteld vakantiegeld krijgen uitbetaald, een actie tegen uitzetting van uitgeprocedeerde asielzoekers en een protest tegen homodiscriminatie – in dit geval is het opstandig zijn een publiek, maatschappelijk verschijnsel.

In de Westerse cultuurgeschiedenis zijn het vooral twee denkers geweest die zich over het maatschappelijk in opstand komen hebben uitgesproken: Karl Marx (1818–1883) en Albert Camus (1913–1960). Marx als de filosoof *van* de opstand, Camus vooral als de filosoof *over* de opstand. Ondubbelzinnig heeft Marx zich als een

voorzitter van het opstandig zijn uitgesproken. Hij riep op om ‘*alle verhoudingen omver te werpen*, waarin de mens een vernederd, geknecht, verlaten en verachtelijk wezen is’, en ook de slotzinnen van *Het communistische manifest* laten er geen twijfel over voortbestaan hoe hij een communistische opstand zou toejuichen: communisten ‘verklaren openlijk dat hun doel slechts kan worden bereikt door gewelddadige omverwerping van iedere, tot dusverre bestaande orde’.

Na de Oktoberrevolutie in Rusland, toen de bolsjewieken een samenleving opbouwden, die alleen in naam door Marx geïnspireerd was, werd duidelijk hoe het aanvankelijk opstandig zijn al direct ontaarde in nieuwe vormen van onderdrukking.

Bij Camus riep de stalinistische praktijk zoals hij die kende uit het verleden en uit zijn eigen tijd diepe weerzin op, een weerzin die leidde tot het schrijven van het uitvoerige essay *De mens in opstand*. Hierin nam hij stelling tegenover de linkse intellectuele elite die openlijk sympathiseerde met het 'reëel bestaande socialisme'.

Uitgaande van zijn overtuiging dat het menselijk leven absurd, dat wil zeggen zonder zin of betekenis is, vervalt Camus niet in onverschilligheid voor het leven dat zo kenmerkend is voor het nihilisme. Nihilisme kan naar zijn mening tot rechtvaardiging van bruto geweld en collectieve vernietiging leiden, zoals de Tweede Wereldoorlog had aangetoond. Voor Camus geldt dat het absurde richting kan geven aan een nieuwe zoektocht: 'Ik schreeuw dat ik nergens in geloof en dat alles absurd is, maar ik kan niet twifelen aan mijn schreeuw en moet minstens in mijn eigen protest geloven. De eerste en enige zekerheid die me zo wordt gegeven, binnen de ervaring van het absurde, is de opstand ... De opstand komt voort uit de aanblik van het onredelijke, de confrontatie met een onrechtvaardige, onbegrijpelijke toestand'. Hoewel deze woorden nauw aansluiten bij de hier eerst genoemde uitspraak van Marx, heeft hij zich, toen hij zich realiseerde waar het Sovjet-communisme in de praktijk toe leidde, openlijk gedistantieerd van deze ideologische verminking.

Volgens Camus is een mens in opstand een mens die tegelijk 'nee' en 'ja' zegt. Nee, tegen het overschrijden van een grens, waarbij een mens categorisch een

ontoelaatbare schending van zijn goed recht afwijst. Ja, vanuit het bewustzijn gelijk te hebben – tegenover de dwang die onderdrukt, wordt het recht geclaimd om niet verder ondraaglijk te hoeven lijden en geëist als een gelijke te worden behandeld. Zo beroept elke opstandige impuls zich stilzwijgend op een waarde. Een opstand ontstaat niet noodzakelijkerwijs bij de onderdrukte zelf, maar kan ook ontstaan bij het zien van onderdrukking waarbij anderen het slachtoffer zijn, zelfs in de situatie waarin mensen die wij als onze tegenstanders beschouwen onrecht wordt aangedaan. In deze opstand overstijgt de mens zichzelf in de ander.

Camus ziet opstandigheid niet voorkomen in gemeenschappen waarin een zeer grote ongelijkheid bestaat (het kastensysteem in India), noch in die welke grote gelijkheid (sommige primitieve stammen) kennen: 'in een samenleving is opstandigheid alleen mogelijk in groepen waar een theoretische gelijkheid een grote feitelijke ongelijkheid verhuult'. Vandaar dat hij het vraagstuk van de opstand alleen betekenis toekent binnen onze westerse maatschappij. De Inca-onderdaan en de paria stellen de vraag van de opstand niet, die is voor hen 'opgelost in een traditie, met het heilige als antwoord'.

Camus stelt daartegenover dat de mens in opstand een mens is die zich voor of voorbij het heilige bevindt, 'en vol overgave een menselijke orde eist waarin alle antwoorden menselijk zijn'.

Dat de revolutie van de massa's verschilt van de opstand van de enkeling wordt door Camus uitdrukkelijk aangegeven. De massarevolutie vergoelijkt het feit dat er omwille

van de vrijheid slachtoffers vallen, de opstandige enkeling wijst daartegenover de vrijheid om de grenzen van de ander te overtreden juist af: 'een doel dat onrechtvaardige middelen nodig heeft, is geen rechtvaardig doel'.

Met deze laatste uitspraak van Camus, samen met zijn eerdergenoemde opvatting dat de opstand voortkomt uit 'de confrontatie met een onrechtvaardige, onbegrijpelijke toestand' als vertrekpunt, kunnen wij een waardevol seizoen tegemoet zien als wij ons gaan verdiepen in wat 'het opstandig zijn' voor betekenis kan hebben.

Alfred R. van Wijk

Bronnen:

Camus, *De mens in opstand* (s.l., 2010)

en de recensie hiervan door A. Hogewij (<http://www.literairnederland.nl>).

Gespreksvragen bij 'De opstandige mens'

- Voorafgaand aan de tekst: maak een mindmap over het woord *opstandig*. Die maak je als volgt: schrijf in het midden van een vel papier het woord *opstandig*. Zet de associaties die je hierbij hebt er omheen. Deze woorden roepen mogelijk weer nieuwe associaties op. Zet die daar weer omheen. In welke associaties herken je iets van jezelf of een eigen levensgebeurtenis?
- Lees het artikel de opstandige mens. In de introductie (1^e alinea) worden verschillende houdingen ten opzichte van opstandig beschreven. Als je terug kijkt op je leven welke (wisselende) posities heb jij dan ten aanzien van die attitudes ingenomen? Illustreer dit met een voorbeeld.
- In de volgende alinea's worden twee filosofen genoemd: Marx en Camus: Marx geniet in kerkelijke kringen een twijfelachtige reputatie. Deel jij die opvatting? Camus stelt nogal absoluut dat 'een doel dat onrechtvaardige middelen nodig heeft, geen rechtvaardig doel is'. Zijn uitzonderingen denkbaar? Welke?
- Kun je voorbeelden van opstandigen noemen in deze tijd?
- Waar ervaar jij zelf een confrontatie met 'een onrechtvaardige, onbegrijpelijke toestand'?
- Ben jij zelf wel eens in opstand gekomen tegen onrecht in de maatschappij? Wanneer? Op welke manier?

Provocerend optreden van Pussy Riot in Moskou